

Amstel porselein in Beeld

Ouder-Amstel

1784–1809

Nieuwer-Amstel

1809–1814

C.A.J. (Rob) Ammerlaan

Inhoud

6 Voorwoord

1	2	3	4
8 Over de geschiedenis van porselein fabricage	62 Over de techniek van porselein fabricage	96 Collecties van Amstelporselein in musea	204 Collecties van Amstelporselein bij particulieren
10 1.1 Porselein in China	64 2.1 Samenstelling van de kleimassa	98 3.1 Stadsmuseum Weesp	206 4.1 Collectie Ammerlaan, Ouderkerk aan de Amstel
18 1.2 Chine de Commande	68 2.2 Vormgeven	102 3.2 Kasteel-Museum Sypesteyn	216 4.2 Collectie Jacobs, Valkenswaard
26 1.3 Porselein in Duitsland	72 2.3 Biscuitbakken	110 3.3 Gemeente Amstelveen	218 4.3 Collectie Koopmans, Amstelveen
34 1.4 Porselein in Frankrijk	74 2.4 Decoratie onder glazuur	122 3.5 Museum Amstelland	222 4.4 Particuliere collectie, Wolvega
38 1.5 Porselein in Holland: Weesp	76 2.5 Glazuren	126 3.6 Rijksmuseum Amsterdam	224 4.5 Particuliere collecties, zonder naamsvermelding
44 1.6 Porselein in Holland: Oud-Loosdrecht	78 2.6 Glazuurbrand	138 3.7 Amsterdam Museum	
50 1.7 Porselein in Holland: Ouder-Amstel	82 2.7 Decoratie boven glazuur	154 3.8 Huis Willet-Holthuysen	236 Nawoord
58 1.8 Porselein in Holland: Nieuwer-Amstel	94 2.8 Eigenschappen van porselein	158 3.9 Museum Geelvinck Hinlopen Huis	237 Over de auteur en de partner
		160 3.10 Museum Van Loon	238 Referenties
		164 3.11 Keramiekmuseum Princessehof	239 Fotoverantwoording
		170 3.12 Groninger Museum	240 Colofon
		178 3.13 Museum Arnhem	
		184 3.14 Centraal Museum Utrecht	
		188 3.15 Museum Boijmans Van Beuningen	
		192 3.16 Museum het Drostenhuis	
		196 3.17 Kasteel Duivenvoorde	
		198 3.18 Fogelsangh State	
		202 3.19 National Museum Cardiff	

1

Over de geschiedenis
van porselein fabricage

1.2a Schotel 'De Parasoldames'. Datering 1740-1760, Qianlong periode. Naar ontwerp van Cornelis Pronk (1691-1759). Europese voorstelling in blauw-wit. Diameter 23 cm, hoogte 2,8 cm. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

1.2b Schotel 'De Parasoldames', naar een ontwerp van Cornelis Pronk uit 1736. Grote schotel, diameter 38,5 cm. Uitvoering in Japans Imari. Datering 1737-1740. Collectie Groninger Museum. Donatie familie Clevering.

Porselein in Duitsland 1.3

De eerste helft van de 18de eeuw zou een spectaculaire internationale verbreding van de keramiek productie te zien geven.

Eindelijk gelukte het in Europa, met name in Duitsland, het geheim van het maken van porselein te ontraadselen. De wezenlijke functie van kaolien als bestanddeel van porseleinaarde en de ermee verbonden baktemperaturen zo hoog als 1.400 °C werden ontdekt.

Drijvende kracht achter deze ontwikkeling was Frederik Augustus, vaak aangeduid als August de Sterke (1670-1733) (Afb. 1.3a). Deze machtige keurvorst van Saksen wilde zijn rijkdom tonen, met name in zijn adellijke kringen, door het aanleggen van kostbare collecties, waaronder ook van Aziatisch porselein. Het verzamelen van porselein werd tot een ongeneselijke ziekte, ook door Keramiekmuseum Princessehof in Leeuwarden aangeduid als 'Porseleinkoorts' (Ref. 24C, Ref. 01S). Voor de expositie van zijn bezittingen was het gebruikelijke porselein kabinet niet toereikend. Ten behoeve van zijn omvangrijke verzameling van zo'n 39.000 stuks liet hij langs de Elbe het Hollands Paleis bouwen, later omgedoopt tot Japans Paleis.

1.3a August de Sterke, koning van Polen.
Olieverfschilderij van Louis de Silvestre, 172 cm x 253 cm, 1718.
Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Gemäldegalerie Alte Meister.

Porselein in Holland: Ouder-Amstel (1784-1809)

1.7

Evenals in onze tijd werden er in de achttiende eeuw windmolens gebruikt voor energieopwekking.

Amstel

Langs de Amstel tussen Amsterdam en Ouderkerk stond er een vijftal. Twee molens, beide gelegen op de rechter Amsteloevers, gaven hun naam Molentje aan het ermee verbonden bedrijventerrein. Een daarvan, bekendstaand als de 'Runmoolen en Katoendrukkery' stond dicht bij de stad, op de huidige Weesperzijde ter hoogte van de Gijsbrecht van Amstelstraat. De andere molen was verder buiten de stad gelegen naast de 'Herberg het Moolentje', ten zuiden van de Omval, voorbij het Wind Rack, waar de Amstel een haakse bocht maakt en het stroombed zich verbreed. Beide locaties met molen worden afgebeeld als kopergravure in het boek 'Hollands Arcadia' (Ref. 68R). De etsen van Abraham Rademaker zijn daarin respectievelijk als plaat nr. 16 en nr. 38 opgenomen. Men ziet de sterke gelijkenis tussen de beide terreinen met opstallen. Dat zal er toe geleid hebben dat in enkele publicaties abusievelijk de Runmoolen en Katoendrukkery wordt getoond als plaats voor de fabriek van het Amstelporselein (Ref. 77Z), (Ref. 320). Een goede afbeelding met de snuifmolen staat in (Ref. 05Q2).

Maar al deze prenten zoals gereproduceerd in (Afb. 1.7a), (Afb. 1.7b) en (Afb. 1.7c) geven de situatie weer zoals die bestond rond 1735. Eerst in 1784 kocht mr. C. van der Hoop, participant in de fabriek te Oud-Loosdrecht, voor de nieuwe vestiging van de fabriek voor Amstelporselein nabij Amsterdam terrein Het Moolentje van Frederik Kaal (Ref. 78R).

1.7c Gezicht op de Amstel en Het Molentje, anno 1645-1648. Potlood en penseel tekening van Rembrandt van Rijn (1606-1689). Rechts van het midden het grote houten (!) huis de Herberg met schuiftaefel (speeltafel) en met een seer schone uytzicht op den Amstel. Totale prent 23,6 cm x 8,2 cm. Collectie Fitzwilliam Museum, Cambridge, Engeland.

2

Over de techniek van porselein fabricage

De productie van porselein, zoals we het kennen in de vorm van mooie voorwerpen, is een complex proces. In de volgende uiteenzetting wordt gepoogd hierin enig inzicht over te brengen.

In het productie proces kan men de volgende fasen onderscheiden:

- 2.1 Samenstelling van de kleimassa
- 2.2 Vormgeven, waaronder kneden, draaien of gieten
- 2.3 Biscuitbakken
- 2.4 Decoratie onder glazuur
- 2.5 Glazuren
- 2.6 Glazuurbrand
- 2.7 Decoratie boven glazuur

In hoge mate zijn deze verschillende werkzaamheden toevertrouwd aan specialisten in het betreffende proces. Men onderscheidt kleiïsten, draaiers, boetseerders, vormers, modellers, branders, glazuurwerkers, polijsters en schilders, aangevuld met technische arbeiders in meer algemene dienst, zoals de timmerman en leerlingen. Geen éénmanszaken dus, maar al gauw enige tientallen mensen, mannen en vrouwen, jong en oud, in het personeelsbestand. Zappey geeft de namen en functies van 48 werknemers bij Dommer in 1807 (Ref. 77Z).

Vormgeven

2.2

Na het maken van de kleimassa komt het vormen van het beoogde object aan de orde. Drie hoofdstromen van werkwijze zijn hiervoor praktisch beschikbaar: boetseren, draaien en gieten. De meest passende voor het te maken object kan worden gekozen.

BOETSEREN

De meest voor de hand liggende werkwijze is het boetseren van het te maken voorwerp uitgaande van een klomp klei. Het kneden van deze massa is een aparte kunde, men moet een homogene massa maken die absoluut vrij is van ingesloten gasbelletjes. Immers, deze belletjes zullen bij volgende verhittingen opzetten, opgeblazen worden en schade veroorzaken die nauwelijks te repareren valt. De kneedmethode zal men kiezen als men een fors volumineus stuk gaat maken, zoals een beeldengroep. Veelal is dit een unieke eenmalige schepping. Hier ligt de vormgeving geheel in de handen van de modelleur. Dit is een klei-vakman met tevens artistieke begaafdheid. Het zijn kunstenaars die het gezicht van de fabriek in hoge mate bepalen. Een illustratief voorbeeld is de 'Tuinman met Bloemenmand' van Johann Kändler uit Meissen, (Afb. 2.2a), (Ref. 00B) en ook (Afb. 1.3f) en (Afb. 1.3g) tonen zo gevormde kunstproducten. Deze modelleurs zijn de sterren in het team en zijn in de porseleinwereld bij name bekend.

2.2a De Tuinman met Bloemenmand van Kändler, Meissen, 1740. Hoogte 27,3 cm.

Decoratie boven glazuur 2.7

Het gladde oppervlak van het glazuur staat toe hierop een fijne gedetailleerde tekening aan te brengen.

Aangezien er nu geen behandelingen bij zeer hoge temperatuur meer volgen is de keuze van verfstoffen minder beperkt. De kleurstoffen en hiervan bestaat een scala van honderden, worden gesuspendeerd in een vloeistof, het vehiculum, veelal olieachtig, om ze fijn uitstrijkbaar te maken (Afb. 2.7a). De Hollandse porseleinfabrieken muntten uit door de aansprekende plezierig aandoende beschilderingen die men verkoos: kleurrijk, fijn in structuur en detail, en uit het dagelijkse leven gegrepen. De fabrieken legden verzamelingen aan van plaatjes waaruit men kon putten. Van de meest geliefde motieven zijn te noemen: landleven, landschappen, kinderspel, bloemen, vogels, mythologie, religieus, monogram. Dit werk werd in verregaande mate uitgevoerd door specialisten die elk een eigen motief beheersten. Ook voor kleurvlakken op de achtergrond en voor beschilderingen met goud. Een complicerende factor voor porseleinschilders is dat de ondergrond voor de schildering meest niet vlak is, maar cilindrisch gebogen of bolvormig. De decorateurs wisten dat door verhitten de kleuren van de pigmenten gingen veranderen. Door ervaring of door het gebruik van kleurenpaletten als ijkmonsters moest men vooruitdenken naar het uiteindelijke resultaat. Een treffend voorbeeld is het blauw van het Amstelporselein fabrieksmerk. Het wordt verkregen uit het pigment kobaltoxide dat in de eigen gedaante anders getint is. Door moffelen bij een temperatuur van 700 °C verkrijgen de plaatjes een goede hechting met glazuur. Er moeten speciale pigmenten worden gebruikt die tegen deze verhitting bestand zijn. Het pigment dringt enigszins in de diepte door de glazuurlaag, hetgeen niet wegneemt dat men door strijken met de vinger over het oppervlak de bovenglazuurlaag beschildering voelt. Tegen veelvuldig grondig wassen zijn de beschilderingen niet bestand.

2.7a Uit het atelier van de Nederlandse keramist Jan van der Voort (1931-2000), pigmenten in vele kleuren. Bron: Expositie Porseleinkoorts, Keramiekmuseum Prinsessehof, Leeuwarden.

A close-up photograph of a white porcelain teapot. The teapot features a prominent gold-colored rim and a curved handle. The background is a solid blue color. The number '3' is overlaid in the top right corner.

3

Collecties van
Amstelporselein
in musea

Collectie Rijksmuseum Amsterdam

3.6

Het Rijksmuseum Amsterdam, bekend om het bezit van de meest beroemde en dure werken uit de Nederlandse schilderkunst, bezit ook de onovertroffen verzameling van Hollandse porselein kunst, waarin de gehele periode 1759-1814 rijk vertegenwoordigd is.

Van de Porseleinfabriek aan den Amstel (Ouder-Amstel) bezit het museum 116 voorwerpen, van de Koninklijke Porseleinfabriek Dommer & Co. (Nieuwer-Amstel) heeft het museum 161 objecten. Een uitzonderlijk rijk bezit dus, en ook prachtig in expositie gebracht.

3.6b IJsvaas op vierkante plint, losse binnenbak, afgedekt door spits toelopende deksel, bekroond door een pijnappel. Periode Daeuber. Veelkleurige landschappen met vogels. Hoogte 43,5 cm, diameter 19,5 cm. Gemerkt Amstel blauw onderglazuur. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

3.6k Vaas. Bol vat staande op hoge voet. Wijd uitlopend opengewerkt bovenstuk. Aan weerszijden S-vormige oren. Verguld opengewerkt deksel. Decoratie landschapje met eenden in waterplas. Periode Daeuber. Hoogte vaas 20,5 cm, deksel 5,8 cm. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

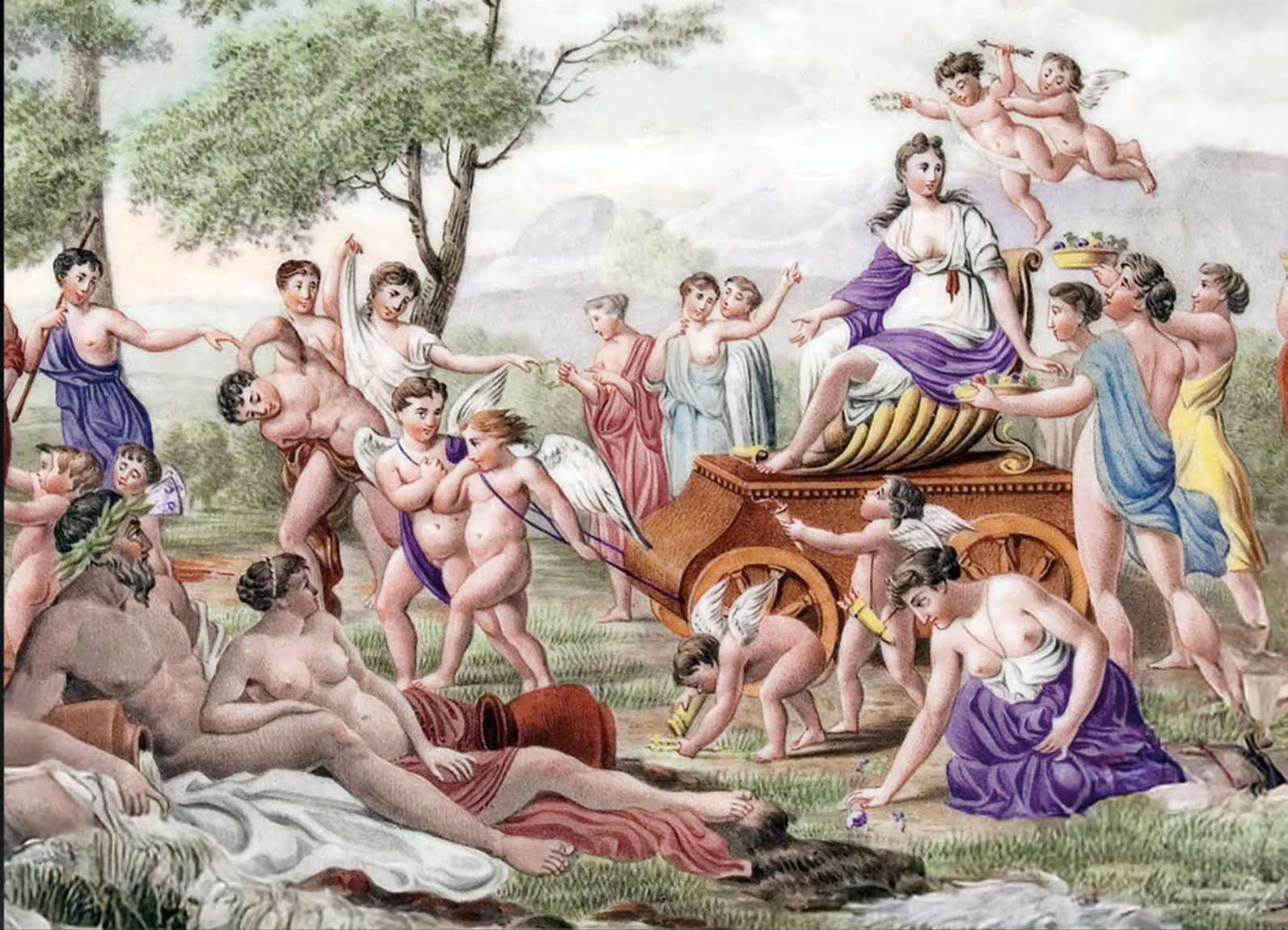
3.6l Pijpenkop. Veelkleurig beschilderd met een landschap. Periode Daeuber. Lengte 11,5 cm, diameter 3,5 cm. Niet gemerkt. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, in bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

3.6n Theeservies, bestaande uit theepot met deksel, melkkan, suikerpot met deksel, koppen en schotels. Beschilderd met landschappen waarin vee. Periode Dommer. Hoogte theepot 11,4 cm, deksel 3,0 cm, totaal 13,4 cm. Gemerkt Amstel in blauw. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

3.7d Chocolate ketel. Hoogte 20 cm, met handvat 28 cm. Collectie Amsterdam Museum.

3.7f Detail van decoratie presenteerblad Afb. 3.7e.

3.7e Presenteerblad. Lengte x breedte 42,5 cm x 32 cm. Collectie Amsterdam Museum.

Collectie Groninger Museum

3.12

Het Groninger Museum, opgericht in 1874, is sinds 1994 gevestigd in het gebouw met de spraakmakende architectuur. Het museum heeft zich mede toegelegd op de verzameling van porselein.

Tot de pronkstukken behoort het iconische beeld van de Tyoolse dansers, ook wel Hollandse dansers genoemd, verworven uit de lichting van het VOC schip Geldermalsen. In de collectie bevinden zich 22 items Amstelporselein, deels dubbel gemerkt Loosdrecht en Amstel.

3.12b Kop en schotel.
Decoratie waarin gouden vlinder op rozentak, omgeven door een gouden band.
Hoogte kop 6,0 cm, diameter schotel 13,0 cm.
Collectie Groninger Museum.

Amstelvaas details

3.12e Bord, bovenzijde.
Decoratie rivier met man en
vrouw op de oevers. Thema: de
ongelukkige liefde. Imitatie van
een Aziatisch voorbeeld.
Diameter 25,8 cm.
Collectie Groninger Museum.

3.12f Bord, onderzijde van
bord afgebeeld in 3.12e.
Diameter 25,8 cm.
Fabrieksmerk Amstel blauw
onder glazuur.
Collectie Groninger Museum.

4

Collecties van
Amstelporselein
bij particulieren

24-Delig koffie- en theeservies van erven Anton Philips, omvattende theepot, melkkan, suikerpot, pattipan, spoelkom, koffiekoppen en theekommen. In veiling gebracht bij Christie's in 2008. Decoratie polychrome exotische vogels. Amstelmerk blauw onder glazuur.

4.1i Theepot met deksel uit het Philips servies. Decoratie polychrome vogels. Hoogte 11,2 cm, diameter 12,2 cm. Merk Amstel, blauw onder glazuur. Collectie Ammerlaan.

4.1j Melkkan uit het Philips servies. Decoratie polychrome vogels. Hoogte 13,0 cm, diameter 9,4 cm. Merk Amstel, blauw onder glazuur. Collectie Ammerlaan.

4.1k Suikerpot met deksel uit het Philips servies, decoratie polychrome vogels. Hoogte pot 8,0 cm, diameter 10,0 cm. Merk Amstel, blauw onder glazuur. Collectie Ammerlaan.

4.1l Pattipan uit het Philips servies. Decoratie polychrome vogels. Diameter 13,3 cm, hoogte 1,9 cm. Merk Amstel, blauw onder glazuur. Collectie Ammerlaan.

4.5o Theepot en melkkan met rijke goudranden, tweezijdig gedecoreerd met figuren en vee in landschap. Onderdeel van een uitgebreid servies met decoratie van vee. Hoogte theepot 11,5 cm, hoogte melkkan 10,5 cm. Gemerkt Amstel in onderglazuur blauw.

4.5p Suikerpot en kop en schotel met rijke goudrand, gedecoreerd met figuren en vee in landschap. Onderdeel van een uitgebreid servies met decoratie van vee. Hoogte suikerpot 10 cm, diameter 10,5 cm; hoogte kopje 5 cm, diameter schotel 12,5 cm. Gemerkt Amstel in onderglazuur blauw.

4.5q Spoelkom met rijke goudrand, uitgebreide beschildering van figuren en vee in landschap. Hoogte 9 cm, diameter 20,5 cm. Gemerkt Amstel in onderglazuur blauw.

4.5s Kop en schotel met rijke goudrand en decoratie van militairen in kamp. Kop hoogte 6 cm, schotel diameter 12,5 cm. Gemerkt Amstel in onderglazuur blauw.

4.5r Twee terrines met binnenbakjes, gemonteerd op onderschotel. Gedecoreerd in goud met guirlandes, bloemslingers en brede goudrand. Hoogte 14 cm. Lengte onderschotel 36 cm. Gemerkt Amstel in rood boven glazuur.